

ГАМШИГ ОСЛЫН ГОЛОМТОД ҮҮРЭГ ГҮЙЦЭТГЭХ ҮЕИЙН ТАКТИКИЙН ЗУРАГ БОЛОВСРУУЛАХ МЭДЛЭГ, УР ЧАДВАР, ХЭРЭГЦЭЭГ ТОДОРХОЙЛОХ НЬ

А.Амарболд

Онцгой байдлын сургуулийн Гамигаас хамгаалах

Amarbold0105@gmail.com

Хураангуй

Онцгой байдлын байгууллагын бие бүрэлдэхүүн гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг шуурхай үр дүнтэй зохион байгуулах, гамшгаас хамгаалах нэгдсэн удирдлагын тогтолцоо, гамшиг осол, аюулт үзэгдлээс хүний амь нас эрүүл мэнд хүрээлэн байгаа орчныг аврах ажиллагааг зохион байгуулахад даргын ажлын зургийг боловсруулах нь чухал ач холбогдолтой.

Энэхүү судалгааны ажлаар гамшиг, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэх үеийн тактикийн зураг боловсруулах мэдлэг, ур чадварын хэрэгцээг тодорхойлохын тулд 3 бүлэг 12 асуумж боловсруулан Онцгой байдлын ерөнхий газар, Төв орон нутгийн Онцгой байдлын газар хэлтсийн офицер, Онцгой байдлын сургуулийн сонсогч, суралцагч нийт 85 оролцогчыг хамруулан судалгааг авч SPSS 25 version программыг ашиглан боловсруулалт хийсэн.

Түлхүүр үгс: тактик, даргын ажлын зураг,

Оршил

Гамшиг ослын үед аврах ажиллагааг үр дүнтэй зохион байгуулах нь Онцгой байдлын байгууллагын үйл ажиллагааны гол цөм юм. Гамшиг, ослын голомтод ажиллах удирдах бүрэлдэхүүнд тактикийн зураг боловсруулах мэдлэг, ур чадвар зайлшгүй хэрэгцээтэй бөгөөд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт, шуурхай удирдлагыг сайжруулах үндсэн хэрэгсэл болдог. Тиймээс гамшгийн голомтод ажиллах салбар бүлэг салбарын удирдах албан тушаалтнуудын газарзүйн мэдлэг, тактикийн зураг боловсруулах ур чадвар нь аврах ажиллагааны үр дүнг нэмэгдүүлэх чухал үүрэгтэй.

Гэвч бодит нөхцөлд Онцгой байдлын байгууллагын албан хаагчдын дунд энэ чиглэлийн мэдлэг, ур чадварын түвшин харилцан адилгүй байгааг анхаарах шаардлагатай байна.

Даргын ажлын зураг: гэж захирагч, аврах ажиллагааны удирдагч аврах ажиллагааг зохион байгуулах үүрэг хүлээж авснаас аврах ажиллагаанд бэлтгэх, удирдах, зориулалттай бичиг баримтыг хэлнэ. Даргын ажлын зураг боловсруулахад Монгол Улсын газарзүйн онцлог, цаг уурын нөхцөл байдал ихээхэн нөлөөлдөг.

Аврах ажиллагааны зохион байгуулалт, аврах салбар бүлэг, хэсгүүдийг удирдах, түүнчлэн гамшиг ослын голомтод тандалт хийх, хүн хүч техник хэрэгсэлийг хөдөлгөх, байршуулах ажлыг зохион байгуулах явцад гамшгийн үеийн баримт бичиг болон даргын ажлын зураг хөтлөгдөнө.

Гамшгийн үеийн баримт бичиг нь нөхцөл байдлаасаа хамааран өөр өөр төрөл байж болно. Үүнд:

- Гамшгийн үеийн удирдлагын баримт бичиг (албан ёсны удирдлагын шийдвэр, аврах ажиллагааг зохион байгуулах урьдчилсан тушаал, аврах ажиллагааны үеийн тушаал,

дэмжлэгийн төрлүүдийн тухай тушаал, төлөвлөгөө, ажлын зураг гэх мэт зүйлийг тусгадаг);

- Тайлан, мэдээллийн баримт бичиг (аврах ажиллагааны тайлан хураангуй тайлан, диаграмм, мэдээлэл, мессеж болон бусад баримт бичиг);
- Лавлагаа баримт бичиг (бүх төрлийн тактикийн тооцоо, мэдэгдэл, схем, хүснэгт, гэрчилгээ, тодорхойлолт болон бусад баримт бичиг юм).
- Гүйцэтгэлийн хэлбэрийн аврах ажиллагааны баримт бичиг нь текст (бичсэн), график эсвэл хүснэгт хэлбэртэй байж болно. Тэдгээрийг гараар эсвэл техникийн хэрэгслээр хийж, цаас, ул мөр, байр зүйн, тусгай газрын зураг (төлөвлөгөө, диаграмм), гэрэл зураг дээр зурж, мөн завсрын зөөвөрлөгч (соронзон ба лазер диск, соронзон хальс гэх мэт) дээр тэмдэглэнэ.
- Аврах ажиллагааны график баримт бичиг нь газрын зураг, диаграмм, зураг, гэрэл зураг, тактикийн тэмдэг, газарзүйн элементүүдийн байр зүйн тэмдэглэгээг ашиглан графикаар боловсруулсан баримт бичиг юм.

Ашигласан байр зүйн үндэслэлээс хамааран аврах ажиллагааны график баримт бичгүүдийг газрын зураг, диаграмм, карт гэсэн бүлэгт хуваадаг.

Аврах ажиллагааны ерөнхий болон ахлах удирдагчийн даргын ажлын зураг нь ердийн ба тактикийн болон тусгай тэмдэг, тайлбар бичээсийг ашиглан аврах ажиллагааны явцад тактикийн болон онцгой нөхцөл байдал, түүний өөрчлөлтийг графикаар харуулсан байр зүйн зураг байна.

Материал, арга зүй: Энэхүү судалгааг асуумж ашиглан хийсэн бөгөөд гарсан үр дүнд статистикийн график үзүүлэлтэд харьцуулалт хийж квадратын аргачлалаар тооцоолж, дүн шинжилгээ хийлээ. Судалгааны асуумж ерөнхий мэдээлэл, мэдлэг, ур чадвар, хэрэгцээ гэсэн үндсэн 3 бүлэг, 12 асуулттай бөгөөд оролцогч бүрээс асуумж авахын өмнө судалгааны ажлыг танилцуулж зөвшөөрөл авсан. Статистик боловсруулалтыг SPSS 25 version программыг ашиглан категори үзүүлэлт хоорондын ялгааг хи-квадрат тестээр шинжилж тархалтын хувиар илэрхийлсэн. Бүх статистик анализийг 2 талт байдлаар хийж Р утга $p < 0.05$ байх тохиолдлыг статистик ач холбогдолтой гэж үзэв.

Үр дүн: Судалгаанд Онцгой байдлын ерөнхий газар, Төв орон нутгийн Онцгой байдлын газар хэлтсийн офицер, Онцгой байдлын сургуулийн сонсогч, суралцагч нийт 85 албан хаагч хамрагдав.

Гамшиг ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэх үеийн тактикийн зураг боловсруулах талаар мэдлэг эчнээ ангийн сонсогч, суралцагчдын хувьд харьцангуй сайн ($p = 0.036$) байсан.

Харин хичээлийн хөтөлбөрт “Онцгой байдлын үеийн тусгай арга зүй” хичээл оруулах хэрэгцээний талаар асуумжид Онцгой байдлын байгууллагын офицер бүрэлдэхүүн өдөр болон эчнээ ангийн сонсогчид адилхан шаардлагатай ($p = 0.473$) хэмээн хариулжээ.

Нийт офицеруудын зөвхөн 12 буюу 8.3% өөрийгөө гамшиг ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэх талаарх мэдлэг сайн хэмээн үнэлсэн байна. Таны үйл ажиллагаанд тактикийн зураг боловсруулах ур чадвар хэрэгтэй юу? гэсэн асуултад 85 (95.1%) албан хаагч сонсогч суралцагч зайлшгүй шаардлагатай хэмээн хариулсан.

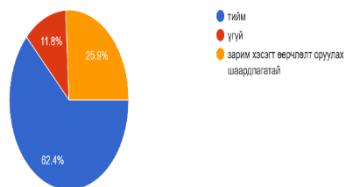
Мөн Таны ажил мэргэжилд Тактикийн газрын зураг боловсруулах мэдлэг шаардлагатай юу? гэсэн асуултад 85 (87.1%) тийм хэмээн хариулжээ.

Сургалтын хөтөлбөрт таны бодлоор “Онцгой байдлын тусгай арга зүй” хичээл орох шаардлагатай юу? гэж асуухад судалгаанд хамрагдсан Онцгой байдлын байгууллагын офицер Онцгой байдлын сургуулийн сонсогч суралцагчдын 97.6% зайлшгүй шаардлагатай гэж хариулсан байна.

Судалгааны асуултын үр дүн график үзүүлэлт

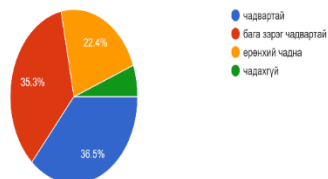
11. Таны бодлоор Онцгой байдлын байгууллагын Тактикийн таних тэмдэг тэмдэглэгээг сайжруулах шаардлагатай юу?

85 хариулт



6. Та даргын ажлын зурагт бие бүрэлдэхүүнийг байрлуулж цагийн байдлыг үнэлж шийдвэр гаргах чадвартай эсэх

85 хариулт



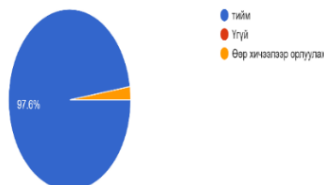
2.Таны албан тушаал

85 хариулт



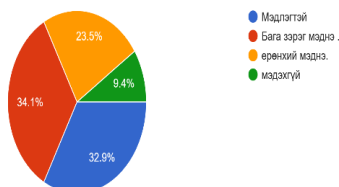
12. Таны бодлоор Онцгой байдлын сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт, "Онцгой байдлын үеийн тактик арга зүй" хичээл заах шаардлагатай гэж бодож байна уу?

85 хариулт



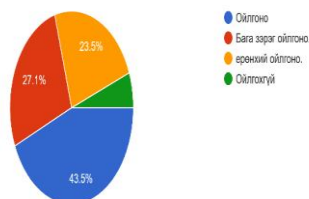
4.Та Даргын ажлын тактикийн зураг боловсруулах онолын мэдлэгтэй эсэх

85 хариулт



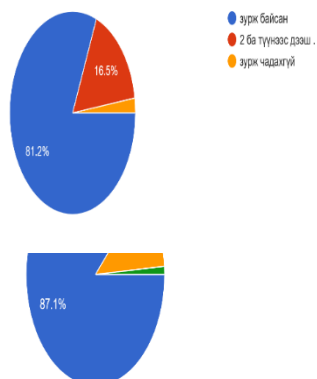
5.Та даргын ажлын зураг уншиж ойлгодог эсэх

85 хариулт



9. Та Онцгой байдлын байгууллагын тактикийн таних тэмдгийг ашиглаж зурж тэмдэглэж байсан уу

85 хариулт



7. Та Даргын ажлын зураг боловсруулж үйл ажиллагаандаа ашиглаж байсан уу?

85 хариулт



Дүгнэлт: Судалгаанд хамрагдагсан алба хаагчдын гамшиг ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэх

үеийн тактикийн талаар мэдлэг, ур чадвар хангалтгүй түвшинд байна.

Иймд Онцгой байдлын байгууллагын офицер бүрэлдэхүүнд “Онцгой байдлын үеийн тактик арга зүй хичээлийг сургалтын хөтөлбөрт оруулсан байх шаардлагатай. Мөн Онцгой байдлын үеийн тактикийн таних тэмдгийн тэмдэглэгээг сайжруулах, шаардлагатай гэдэг нь энэхүү судалгаанаас харагдаж байна.

Цаашид Онцгой байдлын байгууллагын офицер бүрэлдэхүүн тэр тусмаа Аврах анги салбарын захирагч, Гал түймэр унтраах аврах ангийн захирагч нарт гамшиг ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэх үеийн тактикийн талаар мэдлэг, ур чадвар олгох богино болон урт хугацааны сургалтыг зохион байгуулах нь чухал хэрэгцээтэй, ач холбогдолтой байна.

Ном зүй

1. Монгол Улсын Гамшгаас хамгаалах тухай хууль (2017.02.02).
2. Монгол Улсын газрын зургийн атлас, УБ, 2020. 60 дахь та

ГАМШГААС ХАМГААЛАХ ЭРХ ЗҮЙ

П.Дааш¹ Л.Мөнхдэмбэрэл²

¹ Доктор (Ph.D), профессор,

²Хууль зүйн магистр (LLM), Шихихутуг их сургууль)

Хураангуй

Гамшиг судлалын шинжлэх ухаан нь шинэ тутам хөгжиж байгаа шинжлэх ухаан тул уг шинжлэх ухааны судалгааны чиглэлүүд төдийлэн тодорхой бус байна. Гэвч гамшиг судлалын чиглэлээр мэргэжшсэн эрдэмтэд одоогийн байдлаар гамшиг судлалын шинжлэх ухааны судалгааны 14 чиглэл тодорхойлсны нэг нь гамшгаас хамгаалах эрх зүй юм.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйг авч үзэхдээ: Эрх зүйн онол, хууль зүйн шинжлэх ухааны үзэл санаа, тэдгээрт тавигддаг шаардлага зэргийг үндэслэн түүхчлэх, логик, метафизик зарчимд тулгуурлан, дескриптив, харьцуулалт, эрх зүйн социологи, антропологийн зэрэг аргуудыг ашиглан гамшгаас хамгаалах эрх зүйн онол, арга зүйн үндэс, хамрах хүрээг тодорхойлов. Энэхүү судалгааны үр дүнд гамшгаас хамгаалах эрх зүйн бүрэлдэхүүн хэсгийг дараах байдлаар тодорхойлох боломжтой гэж үзлээ. Үүнд:

- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн философи, түүх,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн зорилго, зорилт, зохицуулах харилцаа ба судлах зүйл, нийтлэг зарчим, судалгааны арга,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн үндсэн ойлголт, ухагдахууны аппарат, эх сурвалж,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн танин мэдэхүйн түгээмэл ойлголт, зүй тогтол,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн хэм хэмжээний тогтолцоо, төрөл, бүтэц, системчлэл,
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн актыг бүтээх, хэрэглэх, шийдвэр гаргах, эрх зүйн шинжилгээ хийх.

Эдгээр бүрэлдэхүүн хэсгийн агуулга нь гамшгаас хамгаалах эрх зүйг бүрэн тодорхойлох боломжтой гэж үзлээ.

Түлхүүр үгс: Гамшгаас хамгаалах эрх зүй, ойлголт, ухагдахууны аппарат, эрх зүйн хэм хэмжээний тогтолцоо, төрөл, бүтэц, эрх зүйн зарчим.

Удиртгал

Шинжлэх ухааны судалгааны чиглэл гэдэг нь объектив бодит байдлын хамрах хүрээ, бодит үзэгдэл, үйл явцын цогц бөгөөд түүнийг судлах ба үндэслэлийг тогтооход тухайн салбарын шинжлэх ухааны мэдлэг чиглэгдсэн байдаг. Иймд шинэ тутам хөгжиж байгаа гамшиг судлалын шинжлэх ухааны судалгааны чиглэлийг тодорхойлохдоо гамшиг судлалд хамаарах судалгааны нэг гол чиглэлийг гамшгаас хамгаалах эрх зүй гэж үзсэн болно. Гамшиг судлалд цоо шинээр орж ирж байгаа судалгааны чиглэл болохын хувьд гамшгаас хамгаалах эрх зүйн онол арга зүйн үндэслэлийг тодорхойлох, гамшгаас хамгаалах эрх зүйг цаашид эрчимтэй хөгжүүлэхийн тулд түүний үндэс суурийг зайлшгүй тавьсан байх, цаашид эрх зүйн бие даасан салбар болж хөгжүүлэхийн тулд тодорхой асуудлыг дэвшүүлэх тавих шаардлага бий болсон зэрэг нь энэхүү судалгааны ажлыг хийх **үндэслэл** болов.

Зорилго

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйг авч үзэхдээ түүний бүтэц болон бүрэлдэхүүн хэсгийг оновчтой тодорхойлсоны үндсэн дээр тухайн бүтцийн элемент нэг бүрийг нарийвчлан тайлбарлах замаар гамшгаас хамгаалах эрхзүйн тухай бүрэн ойлголтыг илэрхийлэх зорилго тавьсан болно.

Зорилт

Уг зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд:

1. Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн тухай ойлголт, мөн чанарыг тодорхойлох,
2. Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн бүрэлдэхүүн хэсгийг тодорхойлох,
3. Гамшгаас хамгаалах бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн агуулга, мөн чанарыг тодорхойлох зэрэг зорилтуудыг тавилаа.

Судалгааны арга зүй, арга: Дээрх зорилго зорилтоо хэрэгжүүлэхийн тулд хүний эрх, эрх чөлөөний тухай ойлголтыг хэм хэмжээнд суурилсан байдлаар авч үздэг метафизик зарчим, эрх зүйн хэм хэмжээний үүсэл, хөгжил, өөрчлөлтийн түүхэн хөгжлийг судалдаг түүхчлэх зарчим, хуулийн зүйл, заалт, үзэл баримтлалыг логик үндэслэлээр тайлбарладаг логик зарчмыг удирдлага болгон норматив (prescriptive) арга, тухайн цаг үеийн бодит байдлыг судалж үнэлэлт дүгнэлт өгдөг нөхцөл байдлыг шинжлэх зарчим, эрх зүйн үзэгдлийн мөн чанар, оршихуйг судалдаг онтологийн зарчим, судалгааны арга зүйг тодорхойлж хэрэгжүүлдэг арга зүйн зарчмуудыг удирдлага болгон дескриптив (descriptive) арга, эрх зүйн үзэгдлийн нийтлэг болон өвөрмөц шинжийг илрүүлж эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох боломжтой харьцуулалтн арга, эрх зүйг нийгмийн үзэгдэл гэж үзэж, эрх зүйн үүрэг, үр нөлөө, хэм хэмжээний хэрэгжилт, иргэдийн эрх зүйн ухамсарын асуудлуудыг судалдаг эрх зүйн социологийн арга, эрх зүйг соёл, зан заншил, үнэт зүйлтэй нь холбон судалдаг эрх зүйн антропологийн арга зэрэг хууль зүйн шинжлэх ухааны үндсэн аргуудыг хэрэглэсэн болно.

Судалгааны үр дүн

Эрх зүйн онолын үүднээс авч үзвэл гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь өөртөө зохицуулах зүйлтэй, зохицуулалтын аргатай, түүний үүрэг, зорилго нь нийгмийн амьдралд тэр тусмаа нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангахад онцгой ач холбогдолтой, бусад эрх зүйгээс ялгарах өвөрмөц онцлогтой тул эрх зүйн бие даасан салбар гэж үзэх бүрэн үндэслэлтэй юм.

Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүй нь эрх зүйн шинжлэх ухааны нэгэн салбар эрх зүй болохын хувьд гамшгаас хамгаалах эрх зүйн тухай үндсэн ойлголт, гамшгаас хамгаалах нийгмийн харилцааг зохицуулсан эрх зүйн зохицуулалт, тэдгээрийн үндэслэл, зарчим, арга, хэрэгсэл, хууль, зүй тогтол зэргийг судалдаг гамшгаас хамгаалах нийгмийн харилцааг зохицуулахын тулд төрөөс зөвшөөрсөн буюу тогтоосон төрийн албадлагаар хамгаалагдсан, бүх нийтээр заавал дагаж мөрдвөл зохих хэм хэмжээнүүдийн тогтолцоо юм.

Гамшгаас хамгаалах орчин үеийн тогтолцоо бүрэлдэн тогтсон 2004 оноос хойш гамшгаас хамгаалах эрх зүйн асуудлыг судлан хөгжүүлэх бодит шаардлага бий боллоо. ХХ зууны төгсгөл, ХХI зууны эхээр дэлхий нийтээр байгалийн гамшгаас хамгаалах, улмаар байгалийн болон хүний үйл ажиллагаатай холбоотой гамшгаас хамгаалах асуудлыг дэлхий нийт, бүс нутаг, үндэсний хэмжээний тогтвортой хөгжлийн үндэс гэж үзэж гамшгаас хамгаалах тогтолцоог улам боловсронгуй болгоход онцгой анхаарах боллоо. Энэ нь хамрах хүрээ, учруулах хохирол, тохиолдолын тоо, давтамжийн хувьд улам бүр өсөн нэмэгдэж, хүн амын

амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, хүрээлэн байгаа орчинд үлэмж хэмжээний хохирол учруулж байгаагаас нийгмийн хөгжлийг хойш татаж зарим тохиолдолд зогсонги байдалд оруулж байгаатай шууд холбоотой юм. Ийм учраас гамшгаас хамгаалах тогтолцоо, үйл ажиллагааг боловсронгуй болгоход чиглэсэн эрх зүйн зохицуулалт хийх, тэдгээрийг байнга боловсронгуй болгох шаардлага бодитоор бий болсон нь гамшгаас хамгаалах эрх зүй хөгжих үндэс болоод байна.

Гамшгаас хамгаалах тогтолцоо, бодлого, стратеги, үйл ажиллагааг зохицуулсан өдий төдий эрх зүйн акт гарч байгаа нь түүнийг системчлэх, эрх зүйн тогтолцоо бүрдүүлэх нөхцөл, шаардлагыг бий болгож, гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүй жам ёсны дагуу бүрэлдэн бий болж байна.

Эрх зүйн онол, хууль зүйн шинжлэх ухааны үзэл санаа, тэдгээрт тавигддаг шаардлага зэргийг гамшгаас хамгаалах эрх зүйн онол, арга зүйн үндэс, хамрах хүрээг дараах байдлаар тодорхойлох боломжтой юм. Үүнд:

- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн философи, түүх,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн зорилго, зорилт, зохицуулах харилцаа ба судлах зүйл, нийтлэг зарчим, судалгааны арга,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн үндсэн ойлголт, ухагдахууны аппарат, эх сурвалж,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн танин мэдэхүйн түгээмэл ойлголт, зүй тогтол,
- Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн хэм хэмжээний тогтолцоо, төрөл, бүтэц, системчлэл,
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн актыг бүтээх, хэрэглэх, шийдвэр гаргах, эрх зүйн шинжилгээ хийх гэх мэт.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн философи, түүхийн хамрах хүрээг судлахдаа гамшгаас хамгаалахад чиглэсэн нийгмийн харилцааг зохицуулах хамгийн зохистой арга, хэлбэрийг эрж хайх, эрэгцүүлж тунгаах, эрх зүйн ямар харилцааг хамгийн оновчтой шудрага гэж үзэх вэ? гэсэн эрх зүйн сэтгэлгээний хүрээнд авч үзнэ. Философийн хувьд ч, түүхийн хувьд ч гамшгаас хамгаалах, түүнтэй тэмцэх талаарх заншлын хэм хэмжээ эрх зүйн хэм хэмжээ болж төрийн хуулинд тусгалаа олсон, олох боломжтой хэм хэмжээг судлах асуудал гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны хувьд нэн чухал болох нь Монгол орны болон тухайн бүс нутагт тохиолддог гамшигт үзэгдлийн онцлог, түүнтэй тэмцэх уламжлалт арга зэргээс тодорхой харагддаг. Иймд гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн философи сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд чиглэсэн судалгаа Монгол орны хувьд онцгой ач холбогдолтой байж болох юм.

Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүй нь өөрийн зорилго, зорилт, зохицуулах харилцаа ба судлах зүйл, нийтлэг зарчим, судалгааны аргатай байдаг.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь:

- Хүний амь нас, эрүүл мэнд, мал амьтан, эд хөрөнгө, хүрээлэн байгаа орчныг хамгаалах эрх зүйн харилцааг зохицуулах зорилготой.
- Гамшгаас хамгаах эрх зүйн харилцааг оновчтой зохицуулснаар нийгэм эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах үндсэн зорилтоо хэрэгжүүлж чадна.
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь гамшгаас хамгаалах (гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилагах, хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэх, хойшлуулшгүй

сэргээн босгох) иргэд, олон нийт, удирдах албан тушаалтны эрх, үүрэг, хариуцлагатай холбоотой нийгмийн харилцааг зохицуулна. Энэ харилцааг хууль, тогтоомж, эрх зүйн бусад баримт бичигт тулгуурлан үүсэх шууд харилцаа, түүнээс уламжлах үүсэх бусад харилцаа гэж ангилж болно.

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь гамшгаас хамгаалах эрх зүйн бодит байдал, түүний хөгжлийн түгээмэл зүй тогтол, төлөв байдал, хэтийн хандлага зэргийг эрх зүйн үзэгдлийн мөн чанар, зүй тогтол, зарчим, зорилго, эрх зүйн хэм хэмжээ, эрх зүйн зөрчил, эрх зүйн систем, эрх зүйн ухамсар, ба соёл, эрх зүйг хэрэгжүүлэх үйл явцын хүрээнд судлана.

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зарчим. Энэ нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгцээ шаардлагыг хангаж, гамшгаас хамгаалах харилцааг зохицуулахад баримтлах хууль зүйн үндсэн чиглэмж юм. Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зарчим нь ёс зүй – хууль зүйн нөлөөлөл бүхий тэргүүлэгч баримтлал бөгөөд эрх зүйн ухамсар ёс суртахууны чиглүүлэгч хэм хэмээнүүдээс бүрдэнэ. Эрх зүйн зарчмуудыг зүй тогтолт шинжээр нь:

- Жам ёсны зарчим. Энэ нь хүний заяамал, язгуур арх ашгийг тусгасан, нийгмийн шаардлагаар дэмжигдэж хамгаалагдсан байдаг.

- Хууль ёсны зарчим. Энэ нь олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ болон үндэсний хууль тогтоомид тусгагдсан, хуульчлагдаж зохицуулагдсан зарчим юм.

- Ёс суртахууны зарчим. Энэ нь аливаа субъектын нийгэмд болон гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд оролцохдоо баримтлах наад захын горим, ёс суртахуун, соёл, хүнлэг ёсны үнэт зүйлс, хэм хэмжээнүүд юм.

Эрх зүйн зарчмуудыг хүмүүнлэг шинжээр нь:

- Хүнлэг ёсны зарчим. Энэ нь хүн төрөлхтний хамгийн үнэт зүйлс болсон хүнийг хайрлан хүндэтгэх, хамгаалж хөгжүүлэхэд энэ зарчмын мөн чанар оршино. Энэ нь хүний хүсэл, хэрэгцээ, эрэлт шаардлагад нийцсэн, хүний амин чухал эрх ашиг, нэр төр, алдар хүнд, ашиг сонирхол, халдашгүй чөлөөт байдлыг хамгаалж хүний эрхийг хүндэтгэх үндсэн дээр хэрэгжих ёстой.

- Нийгмийн эрх чөлөөг хангах зарчим. Энэ нь гамшгаас хамгаалах нийгмийн харилцаанд оролцогчидын эдлэх нийлэг эрх, түүнийг хангах бодит боломжоор тодорхойлогдоно.

- Шударга ёсны зарчим. Шударга ёсны зарчим нь эрх зүйн хэм хэмжээний амьдрах чадварыг илтгэх гол зарчим тул энэ зарчим нь гамшгаас хамгаалах нийгмийн харилцаанд аль болох бодитой, зохистой, тэнцвэртэй хандах явдлыг харгалзан үзэхэд чиглэгдэнэ.

- Тэгш эрхийн зарчим. Аливаа хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахгүй, алагчлан үзэхгүй байх зарчмыг тэгш эрхийн зарчим гэдэг.

- Хууль ёсыг хангах зарчим. Хуулийг дээдлэн сахих, хуульд захирагдах агуулгаар энэ зарчим хэрэгждэг бөгөөд энэ нь хүний нийгэмд эзлэх байр суурийг бэхжүүлэхэд чиглэгдсэн байдаг.

- Үүрэг хариуцлагын зарчим. Гамшгаас хамгаалах нийгмийн харилцаанд оролцогчид нь эрх, эрх чөлөөг эдлэхээс гадна үүрэг хариуцлага хүлээж уг харилцаанд оролцдог. Үүрэг нь эрх эдэлсний төлөө тухайн субъектэд тавигдаж байгаа шаардлага юм. Хариуцлага нь үүрэг биелүүлсний үр дагаврын үнэлгээ юм. Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн харилцаан үүрэг хариуцлагын зарчим нь төрийн албадлагаар хамгаалагдсан, эрх зүйн агуулга, чиг үүргийг хангах чухал хөшүүрэг бүхий зарчим юм.

- Компромиссийн буюу зөвшилцлийн зарчим. Энэ зарчим нь эрх зүйн харилцаа, зохицуулалт харьцангуй уян хатан байж хуулиар шууд хориглоогүй бүхнийг зөвшөөрөх замаар нээлттэй боломжтой байх агуулгыг илэрхийлнэ.

Эдгээрээс гадна салбар эрх зүй хоорондын уялдаа холбоог хангах зарчим эрх зүйн салбарт чухал үүрэгтэй байдгийг анхаарах хэрэгтэй.

Судалгааны арга нь үнэн бодитой мэдлэг олж авахад төдийгүй онолын зарчмыг амьдралд хэрэглэхэд тус дөхөм үзүүлдэг. Эрх зүйн онолын судалгааны аргууд нь хоорондоо харилцан холбоотой бөгөөд тэдгээрийг зохистойгоор харьцангуй түвшинд хэрэглэх шаардлагатай.

Судалгааны үндсэн аргууд нь:

1) Харьцуулалтын арга. Энэ нь эрх зүйн онолын танин мэдэхүйн тухайн объектыг бусадтай нь буюу дотоод бүрдэл хэсгүүдтэй нь зэрэгцүүлэн жишиж, адил төстэй ба ялгаатай шинжийг илрүүлэн, хоорондын хамааралт харьцааг тогтоох замаар судалдаг арга.

2) Түүхчлэн судлах арга. Эрх зүйн тодорхой асуудлыг түүхэн цаг үеийн нөхцөлд нь, хөгжлийн зүй тогтолын талаас нь судалдаг арга.

3) Формаль-логикийн арга. Эрх зүйн танин мэдэхүйн объектыг зүй тогтолт төлөв байдал нь буюу шалтгаант холбоо, үндэслэлт шинжээр нь судалдаг арга. Үүнд анализ, синтез, индукци дидукц гэх мэт

4) Социологийн арга. Нийгмийн амьдралыг бодит байдалд нь эмпирик туршилтын замаар судалдаг арга.

5) Хийсвэрлэн сэтгэх арга. Эрх зүйн асуудлыг танин мэдэхүйн сэтгэлгээний түвшинд загварчлан гаргах, тодорхойлон томъёолж судлах арга.

6) Диалектик хандлагын арга. Эрх зүйн үзэгдлийг хөгжил хөдөлгөөнд нь бусад үзэгдэлтэй салшгүй холбоотой шинжээр нь судалдаг арга.

7) Системд хандлагын арга. Эрх зүйн үзэгдлийг эрэмбэ дараалалтайгаар тодорхой бүрдэл хэсгийн тогтолцоонд нь судалдаг арга.

8) Интеграци-дифференциацийн арга. Энэ нь тухан объектыг бусдад нь нэгтгэх буюу бусдаас нь зааглан тусгаарлах замаар судалдаг арга.

9) Дээр дурьдсан үндсэн аргуудаас гадна статистикийн математик-загварчлалын, шийдлийн, функциональ, гипотез (үндэслэлийн) магадлалын зэрэг бусад аргуудыг хэрэглэж болно.

Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн үндсэн ойлголт, ухагдахууны аппарат, эх сурвалжтай байдаг.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн тодорхойлолт

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн онцлог

- Аливаа нийгмийн, түүний дотор хүн ам, эд хөрөнгө, хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн нэг чухал үндэс нь гамшгаас хамгаалах асуудал байдаг. Энэ утгаараа гамшгаас хамгаалах харилцаа нь нийгмийн аюулгүй байдал болон эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэсэн нийгмийн харилцаа юм.

- Гамшгаас хамгаалах харилцаа нь хариу төлбөргүй харилцаа юм. Учир нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн арвандолдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан Монгол Улсын иргэний үндсэн үүргийн 1 дэх заалт “Үндсэн хууль, бусад хуулийг дээдлэн хүндэтгэж, сахин биелүүлэх”, 4 дэх

заалтын “Эх орноо хамгаалах...”, хоёр дахь хэсгийн “...байгаль орчноо хамгаалах нь иргэн бүрийн журамт үүрэг мөн” гэсэн заалтуудын дагуу үндсэн хуулиар хүлээсэн үндсэн болон журамт үүргээ биелүүлж байгаа учраас хариу төлбөргүй харьцаа болдог. Харин хувийн тээврийн болон холбооны хэрэгслийг дайчлах тохиолдолд хуулийн дагуу хариу төлбөртэй байж болно.

- Гамшгаас хамгаалах харилцаа нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, гамшигтай тэмцэх бэлтгэл, бэлэн байдлыг хангах, гамшгийн үед эрэн хайх, аврах, гамшгийн дараа сэргээн босгоход чиглэсэн харилцаа байдаг тул тасралтгүй үргэлжлэх, иргэн бүрийн насан туршийн насан туршийн харилцаа байдаг.

Энэ бүгдээс үзэхэд гамшгаас хамгаалах эрх зүйгээр зохицуулагдах гамшгаас хамгаалах харилцаа нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг удирдах зохион байгуулж байгаа субъектууд болон иргэдийн хооронд Монгол Улсын хууль, тогтоомж, түүнийг үндэслэн гаргасан бусад эрх зүйн актуудын дагуу үүсч байдаг нийгмийн харилцааны нэг төрөл юм гэж тодорхойлж болно.

Гамшгаас хамгаалах харилцаанаас уламжлан бусад харилцаа үүсч болно. Тухайлбал, харилцагч аль нэг тал нь хууль, тогтоомж, бусад эрх зүйн актаар хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй нь гамшиг, осол гарах шалтгаан болсон, эсвэл гамшиг ослыг таслан зогсоох, гамшигтай тэмцэх үйл ажиллагаанаас зайлсхийсэн, бусад хэлбэрээр гамшгаас хамгаалах харилцаанд холбогдох үүргээ зөрчсөн зэргээс гамшгаас хамгаалах харилцаанаас үүдэлтэй өөр бусад харилцаа үүсч болно. Гэхдээ шинээр үүссэн эдгээр харилцаа нь мөн л гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зохицуулах зүйлд хамаардаг.

Энэ бүгдийг нэгтгэн дүгнэж үзвэл *гамшгаас хамгаалах тухай хууль тогтоомж, эрх зүйн актын хүрээнд үүссэн харилцаа болон түүнтэй холбоотойгоор үүссэн бусад харилцааг зохицуулж байгаа төрөөс батлан тогтоосон болон зөвшөөрсөн эрх зүйн хэм хэмжээний цогцыг Монгол Улсын гамшгаас хамгаалах эрх зүй гэнэ* гэж тодорхойлж болохоор байна.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь хууль зүйн шинжлэх ухааны нэг салбар болохын хувьд бие даасан ухагдахууны аппараттай байдаг.

- Гамшгаас хамгаалах иргэдийн эрх, үүрэг,
- Гамшгаас хамгаалах үүрэг бүхий субъектүүд (албан тушаалт) -ийн эрх үүрэг

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зарчмууд:

Нийтлэг зарчим:

- Ардчилсан ёсны зарчим ..
- Шударга ёсны зарчим ..
- Үндэсний эв нэгдлийг хангах зарчим ..
- Хууль дээдлэх зарчим тус тус хамаарна. ..

Үндсэн зарчим:

- Хүмүүнлэг, шуурхай, ил тод, хариуцлагатай байх,
- Мэргэжлийн нэгдмэл удирдлагатай байх,
- Шинжлэх ухаан, дэвшилтэд техник, технологи, инновацид тулгуурласан байх,
- Өмчийн хэлбэр үл харгалзах,
- Иргэдийн оролцоог хангасан байх.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн эх сурвалж

Гамшгаас хамгаалах болон түүнтэй холбогдсон бусад харилцааг зохицуулж байгаа эрх зүйн хэм хэмжээний илрэн гарах гадаад хэлбэрийг гамшгаас хамгаалах эрх зүйн эх сурвалж гэнэ.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн эх сурвалжууд:

- а) Үндсэн эх сурвалж:**
 - Монгол Улсын Үндсэн хууль
- б) Бусад эх сурвалж:**
 - Гамшгаас хамгаалах талаар төрөөс баримтлах бодлого,
 - Гамшгаас хамгаалах тухай хууль,
 - Гамшгийн аюул, эрсдэлийг бууруулах дэлхийн бага хурлын шийдвэрүүд,
 - Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах азийн сайд нарын бага хурлын шийдвэрүүд,
 - Гамшгийн аюулыг бууруулах тунхаг бичгүүд
 - Гамшгаас хамгаалах талаар төрийн эрх барих дээд байгууллагаас батлан гаргасан актууд,
 - Гамшгаас хамгаалах талаар төрийн захиргааны байгууллагаас батлан гаргасан актууд,
 - Гамшгаас хамгаалах талаар өөрөө удирдах ёсны нутгийн захиргааны байгууллагаас батлан гаргасан орон нутгийн шинжтэй актууд, гэх мэт.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн эх сурвалжийн төрлийг дараах байдлаар ангилна.

- а) Батлан гаргадаг байгууллагын онцлогоор:**
 - Төрийн эрх барих дээд байгууллагаас батлан гаргадаг акт буюу хууль,
 - Төрийн захиргааны байгууллагаас батлан гаргадаг акт,
 - Олон улсын байгууллагаас батлан гаргадаг акт
- б) Үйлчлэх хүрээнээс нь хамаарч:**
 - Орон даяар үйлчлэх хүчин чадалтай төвлөрсөн акт,
 - Орон нутгийн шинжтэй акт,
- с) Үйлчлэх хугацаанаас хамаарч**
 - Нэг удаагийн үйлчлэх акт,
 - Тодорхой хугацаанд үйлчлэх акт,
 - Байнгын акт гэж тус тус ангилна.

Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн танин мэдэхүйн түгээмэл ойлголт, зүй тогтол:

Эрх зүй нь нийгмийн амьдарлыг зохицуулдаг онцгой хэлбэр болохын хувьд өөрийн гэсэн өвөрмөц зүй тогтолтой байдаг. Тэрхүү зүй тогтол нь эрх зүй бий болох, хөгжих, үйлчлэх, эрх зүйн бүтэц, зохион байгуулалт гэсэн олон төрөлтэй байж болно. эдгээр зүй тогтлууд нь эрх зүйн ерөнхий онолын судлах зүйлийг бүрдүүлдэг. Эрх зүйн зүй тогтлууд нь биднийг хүрээлэн байгаа бодит байдлын нэгэн адил бодит шинж чанарыг агуулж байдаг. Гэхдээ энэ нь эрх зүйг бүтээх, эрх зүйг хэрэглэхтэй холбоотой танин мэдэхүй, бүртгэж тооцох, идэвхтэй хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд субъектив хандлага нөлөөлдгийг бодолцох ёстой. Хууль тогтоогчид болон хууль хэрэглэгчид эрх зүйн бодит зүй тогтлыг хэрэгсэхгүй, үл хайхрах байдал гаргаснаас нийгмийг зогсонги байдалд оруулаад зогсохгүй хохирол учруулж ч болно.

Тийм учраас гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зүй тогтлыг эрх зүйн ерөнхий зүй тогтлын хүрээнд авч үзэх зайлшгүй шаардлагатай болдог.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зүй тогтол нь эрх зүйн ерөнхий зүй тогтлын адил дараах хоёр онцлогтой байдаг. Үүнд:

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зүй тогтлууд нь маш нарийн тодорхой, заримдаа математикийн хувьд маш үнэн зөв илэрхийлэлтэй байдаг.
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зүй тогтолууд нь эрх зүйн бодит байдлын дотоод логикийг илэрхийлж байдаг.

Эрх зүйн зүй тогтлуудыг дараах байдлаар ангилж үздэг. Үүнд:

- 1) Эрх зүй бий болох, хөгжих зүй тогтол – гарал үүсэлтэй холбоотой зүй тогтол,
- 2) Эрх зүйн үйл ажиллагаа ба оршихуй – бүтэц, үйл ажиллагааны шинж чанартай холбоотой зүй тогтол.

Дээрх ангилалыг үндэслэн гамшгаас хамгаалах эрх зүйг дараах байдлаар нарийвчлан ангилж болно. Тухайлбал,

I. Гамшгаас хамгаалах эрх зүй бий болох, хөгжих ерөнхий зүй тогтол: Энэ нь нийгэм улс төрийн агуулгатай байна. Монгол Улс ардчилсан нийгмийг байгуулж, зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсэнээр ардчилал, зах зээл дээр тулгуурласан эрх зүйн зүй тогтолтой болсон. Ингэж эрх зүй, түүний дотор гамшгаас хамгаалах эрх зүй нийгмээ дагаж өөрчлөгдөж байдаг болохоор тухайн нийгэм, улс төрийн нөхцөл байдалдаа тохирсон зүй тогтолтой байдаг.

II. Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн бүтэц, үйл ажиллагааны ерөнхий зүй тогтол: Эдгээр зүй тогтол нь мөн л нийгэм улс төрийн үндэстэй боловч гамшгаас хамгаалах эрх зүйн оршихуй, түүний үйлчлэл, бүтцийн илэрхийлэл болдог. Оршихуй гэдэг ойлголт нь эрх зүйн шударга байдлыг илэрхийлдэг. Үйл ажиллагааны зүй тогтол нь эрх зүйг эдийн засгийн бааз суурьтай холбосон тохиодолд тодорхой илэрхийлэгддэг. Өөрөөр хэлбэл гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа нь гамшгаас хамгаалах эрх зүй, түүний эдийн засгийн үндэслэл хоёрын уулзвар дээр явагддаг тул энэ зүй тогтол нь тухайн эрх зүйн эдийн засгийн үндэслэлийг илэрхийлэх нэг хэрэгсэл болно. Тухайлбал, хамгийн оновчтой эрх зүйн зохицуулалтын үед “гамшгийн өмнө зарцуулсан нэг доллар нь гамшгийн дараа зарцуулах 15 доллартой тэнцэнэ.” гэсэн тооцооны үндэс болно.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээ, тухайн эрх зүйн салбар, дэд салбарууд (урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ ч юм уу, эрэн хайх аврах ажиллагаагч юм уу тодорхой нэг үйл ажиллагааг зохицуулсан эрх зүйн хэм хэмжээний цогц), институт, дэд институтууд (эрх зүйн салбаруудын эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж байгаа хэсгийн ерөнхий нэршил) зэргийг гамшгаас хамгаалах эрх зүйн бүтэц гэж үзнэ. Энэхүү бүтэц нь мөн л зүй тогтолтой байдаг.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүй бий болох, хөгжих тусгай зүй тогтол: Гамшгаас хамгаалах эрх зүйг нийгэм, улс төрийн агуулга талаас нь авч үзвэл өөрийн гэсэн түүх байхгүй. Учир нь бид өмнө нь хүмүүнлэг ардчилсан нийгэм байгуулж байсангүй, эдийн засаг нь төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засагтай байсан. Тэр үед гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа өнөөгийнх шиг нэгдсэн тогтолцоонд орж байсангүй. Өөрөөр хэлбэл урьд өмнөх гамшгаас хамгаалах эрх зүйн соёлоос суралцах боломж бололцоо байхгүй өнөө үед гамшгаас хамгаалах эрх зүйг бий болгох, хөгжүүлэх нь үндсэндээ цоо шинээр эрх зүйн шинэ институцийг бий болгоход хүргэсэн. Энэ нь гамшгаас хамгаалах эрх зүй бий болгож хөгжүүлэх тусгай зүй тогтлыг нээн илрүүлэх зайлшгүй шаардлагыг бий болгож байна.

III. Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн бүтэц, үйл ажиллагааны тусгай зүй тогтол: Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн агуулгаас хамаараад нэг бол эрх зүйн бүтцийн зүй тогтол нь давамгайлж, нэг бол үйл ажиллагааны зүй тогтол нь давамгайлж байдаг.

Эрх зүйн зохицуулалтад эрх зүйн хэм хэмжээгээр зөвшөөрөгдсөнөөс бусдыг хориглодог, эрх зүйн хэм хэмжээгээр хориглосноос бусдыг зөвшөөрдөг гэсэн зүй тогтол холбоо байдаг. Мөн эрх зүйд тусгай зүй тогтол байдаг бөгөөд тэр нь эрх зүйн хууль зүйн техникт илэрч байдаг. Энэ нь эрх зүйн харилцаан дахь субъектив эрх, үүргийн хоорондох уялдаа холбоог илэрхийлдэг бөгөөд идэвхгүй хэлбэрийн эрх зүйн харилцаанд эрх зүйн чадамж нь эерэг зан үйлд идэвхгүй байдлаар нөлөөлдөг бол идэвхтэй хэлбэрийн эрх зүйн харилцаанд эрх зүйн чадамж нь үүрэг хүлээсэн этгээдээс идэвхтэй зан үйлийг шаардсан эрх зүйн үүргийг бий болгодог зэрэг зохицуулах үүргийн онцлогтой зүй тогтолтой байдаг.

Гамшгаас хамгаалах салбар эрх зүйн тогтолцоо ба эрх зүйн хэм хэмжээний төрөл, бүтэц, системчлэл

а) Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн тогтолцоо

Гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь ерөнхий болон тусгай ангиас бүрдэнэ.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн ерөнхий анги нь гамшгаас хамгаалах харилцааг бүхэлд нь зохицуулах зорилгоор түгээмэл үйлчлэх суурь шинжтэй хэм хэмжээ байна. Үүнд:

- Гамшгаас хамгаалах хуулийн үйлчлэх хүрээ,
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зарчим,
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн эх сурвалж,
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын эрх зүйн байдал,
- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн харилцаанд олон улсын байгууллагын оролцоо,
- Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлтийн тухай гэх мэт

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн тусгай анги нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны тодорхой хэсгийг хамарч зохицуулсан хэм хэмжээ байдаг. Үүнд:

- Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ,
- Гамшгаас хамгаалах бодлого, стратеги,
- Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт, төлөвлөгөө,
- Гамшгаас хамгаалах сургалт, бэлтгэл,
- Гамшгаас хамгаалах нөөц,
- Гамшгаас хамгаалах бүх талын хангалт,
- Аврагч, гал сөнөөгчдийн хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй байдал,
- Гамшиг судлал гэх мэт

б) Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний төрөл

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээн дараах байдлаар ангилна. Үүнд:

Зохицуулалтын хүрээ, нөлөөллийн шинжээр нь:

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн нийтийн буюу төрийн эрх зүйн хэм хэмжээ нийтийг төлөөлөн гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны талаар удирдан чиглүүлэх, засагласан шинжтэй эрх зүйн хэм хэмжээ

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хувийн буюу иргэний эрх зүйн хэм хэмжээ гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаатай холбоотой эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус амины харилцааг зохицуулсан шинжтэй эрх зүйн хэм хэмжээ

- Гамшгаас хамгаалах процессийн чанартай эрх зүйн хэм хэмжээ гамшгаас хамгаалах (гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлтгэл, бэлэн байдлыг хангах, эрэн байх, аврах, хор уршгийг арилгах, сэргээн босгох) үйл ажиллагааг зохицуулсан шинжтэй эрх зүйн хэм хэмжээ

Үйлчлэх хугацаа, орон зайгаар нь:

- Гамшгаас хамгаалах харилцааг зохицуулсан байнгын буюу үргэлжилсэн шинжтэй эрх зүйн хэм хэмжээ – гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг зохицуулсан байнга мөрдөх шинжтэй эрх зүйн хэм хэмжээ

- Гамшгаас хамгаалах харилцааг зохицуулсан нэг удаагийн буюу тохиолдлын шинжтэй эрх зүйн хэм хэмжээ – хорио цээрийн дэглэм тогтоохоос эхлээд тухайн цаг үе дэх харилцааг зохицуулсан эрх зүйн хэм хэмжээ

Эрх зүйн хэм хэмжээг тогтоосон субъектын онцлог шинжээр нь:

- Төрийн хууль тогтоох байгууллагаас тогтоосон эрх зүйн хэм хэмжээ
- Төрийн гүйцэтгэх засаглалын байгууллагаас гаргасан эрх зүйн хэм хэмжээ

Үйлчлэх хүчин чадлаар нь:

- Хуулийн хүчин чадалтай эрх зүйн хэм хэмжээ,
- Эрх зүйн бусад хэм хэмжээ гэх мэтээр ангилна.

c) Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний бүтэц

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний бүтэц нь бусад эрх зүйн нэгэн адил гипотез, диспозиц, санкц гэсэн бүтэцтэй байна.

- Гипотез гэдэг нь нөхцөл заасан хэсэг бөгөөд гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний үндэслэл болсон тухайн заалтын урьдчилсан нөхцлийн хэр хэмжээг тодорхойлсон хэсэг юм.

- Диспозиц гэдэг нь гамшгаас хамгаалах эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын зан үйлийн хэмжээ хязгаарийн заасан хэсэг юм. Энэ нь эрх олгосон, үүрэг болгосон, хориглосон, зөвшөөрсөн дөрвөн янз байдаг.

- Санкц гэдэг нь хариулагын тухай хэсэг бөгөөд эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын зан үйлийн зөрчлөөс үүссэн үр дагаврын хариуцлагыг заасан байдаг.

d) Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний системчлэл

Эрх зүйн хэм хэмжээний системчлэл гэдэг нь эрх зүйн хэм хэмжээг цэгцлэх, боловсронгуй болгоход чиглэсэн үйл ажиллагаа юм. Эрх зүйн хэм хэмжээний системчлэлд тэдгээрийг бүртгэх, кодчилох, эмхэтгэх, нэгтгэх ажиллагаанууд багтана.

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйг бүртгэх гэдэг нь гамшгаас хамгаалах эрх зүйн баримт бичгүүдийг системчлэх нэг хэлбэр бөгөөд тэдгээрийг түргэн хугацаанд хайж олох, ашиглахад хялбар болгохын тулд цуглуулах, хадгалах, бүртгэх, тодорхой журмаар байрлуулах, хяналт тавих боломжтой байлгах явдал юм.

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээг кодчилох гэдэг нь хоорондоо уялдаа холбоо бүхий гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээг агуулсан системчлэгдээгүй эрх зүйн актуудыг гамшгаас хамгаалах салбарын эрх зүйн хэм хэмжээний шинэ актыг бий болгох зорилготой тэдгээрийг боловсруулахад чиглэсэн эрх бүхий төрийн байгууллагын үйл ажиллагаа бөгөөд үр дүнд нь кодекс, хууль тогтоомжийн үндэс, хууль, дүрэм, журмын эмхэтгэл гэх мэт гамшгаас хамгаалах эрх зүйн багц баримт бичгүүд бий болдог.

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний инкорпорац буюу эмхэтгэх гэж гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний актуудын агуулгыг өөрчлөхгүйгээр цагаан толгойн үсгийн дараалал, он цагийн дараалал, сэдэв гэх мэт дарааллаар одоо байгаа гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтын актуудыг эмхэлж, цэгцэлж, нэгтгэн албан ёсны эмхэтгэл болгохыг хэлнэ.

- Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний консолидаци буюу нэгтгэх гэж гамшгаас хамгаалах харилцааг зохицуулж байгаа хэд хэдэн эрх зүйн хэм хэмжээний актуудын агуулгыг өөрчлөхгүйгээр нэг нэгдсэн эрх зүйн хэм хэмжээний акт болгохыг хэлнэ. Кодчилох, эмхэтгэх үйл ажиллагааны шинжийг өөртөө агуулдгаараа нэгтгэх үйл ажиллагаа нь онцлогтой байдаг. Ийнхүү одоо үйлчилж байгаа, нэг асуудалд холбогдолтой хэд хэдэн, тэрч байтугай хэдэн арван эрх зүйн актыг багтаасан хууль тогтоомжийг нэгтгэх, томоохон хэмжээний хууль тогтоомжийн багц бий болгох нь орчин үед хууль тогтоомжийг системчлэх үйл ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл болоод байна.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн актыг бүтээх, хэрэглэх, эрх зүйн шинжилгээ:

а) Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн актыг бүтээх ба хэрэглэх

Нийгмийн харилцааг түүний дотор гамшгаас хамгаалах харилцааг зохицуулж байгаа хамгийн дээд хүчин чадалтай хэм хэмжээ бол эрх зүйн хэм хэмжээ юм. Энэхүү эрх зүйн хэм хэмжээг хууль зүйн техникийн тусламжтайгаар бүтээж хэрэгжүүлдэг.

Хууль зүйн техник нь хууль бүтээх, хууль хэрэгжүүлэх гэж хоёр ангилагдана. Хууль бүтээх гэдэг нь хуулийн төсөл боловсруулахаас эхлээд хуулийн үйлчлэл эхлэх хүртэлх логик дараалалтай үйл явцыг хэлнэ¹⁴.

Хууль хэрэгжүүлэх гэдэг нь тогтоосон эрх зүйн хэм хэмжээг (хууль, захиргааны хэм хэмжээ) эрх бүхий байгууллага үйл ажиллагаандаа баримтлахыг хэлнэ. Тодруулбал, хууль биелүүлэх буюу хэрэгжүүлэх (хууль хэрэглэх гэж ч нэрлэдэг) гэдэг нь хуулиар эрх олгосон эрх зүйн хэм хэмжээний заалт (хуулийн заалт), зарчмыг удирдлага болгон хууль зүйн тодорхой асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд эрх зүйн шийдвэр гаргахад чиглэгдсэн ажиллагаа юм (Д.Лүндээжанцан, 2016).

Хууль зүйн техник гэдэг бол эрх зүйн актын агуулга ба бүтцийг боловсруулах, тэдгээрийг амьдралд хэрэгжүүлэхэд хэрэглэдэг тодорхой арга, хэрэглүүр, журмын нийлбэр цогц юм (С.Нарангэрэл, 2011).

Иймд гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээг бүтээх, хэрэгжүүлэхэд дараах хууль зүйн техникийн ерөнхий дүрэм буюу агуулгыг мөрдөж ажиллах зайлшгүй шаардлагатай болдог. Үүнд:

Хууль зүйн техникийн агуулга:

1) Агуулгын дүрэм, - гамшгаас хамгаалахад чиглэсэн тухайн эрх зүйн хэм хэмжээг бүтээх, хэрэгжүүлэх зорилго, хүрэх үр дүн, зайлшгүй батлах хэрэгцээ, шаардлага зэргийг тодорхойлоход чиглэгдэнэ.

2) Логик уялдааг хангах дүрэм, - гамшгаас хамгаалах нэр томъёог нэгдмэл, тогтсон байдлаар ойлгох, хэм хэмжээний хийдэл, зөрчил, давхардлыг гарилгах, шалтгаан үр дагаврын хоорондын хамаарлыг олж тогтооход чиглэгдэнэ. Ж нь: болно гэсэн заалт нь “тэгж ч болно, тэгэхгүй ч байсан болно” гэсэн хоёрдмол утгыг илэрхийлдэг учир эрсдэлд оруулах аюултай байдаг.

3) Бүтцийн дүрэм, - эрх зүйн баримт бичгийн үндсэн хэлбэр нь оршил, үндсэн, төгсгөл хэсгээс бүрддэг.

¹⁴ [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Законодательный_процесс](https://ru.wikipedia.org/wiki/Законодательный_процесс)

4) Хэл зүйн дүрэм, - эрх зүйн хэм хэмжээг хэлээр дамжуулж хүмүүсийн ухамсарт нөлөөлөн тодорхой зан үйл хийхийг шаарддаг. Жишээлбэл: удаа дараа ажил таслах гэсэн заалт байвал дундаж боловсролтой хүний ойлголтоор 2-ээс дээш удаа гэж шууд ойлгоно. Хэлбэржүүлэлтийн дүрэм, - эрх зүйн актыг батлах, ёсчлох, нийтлэх үйл явцыг илэрхийлнэ.

5) Ажиллагааны дүрэм. – энэ нь эрх зүйн актын хэрэгжилтийн үр дагаврыг хэрхэн тооцох журам юм.

б) Эрх зүйн шинжилгээ

Эрх зүйн шинжилгээ гэдэг нь үйлчилж байгаа эрх зүйн акт, эрх зүйн хэрэглээний практикийг харгалзан үзсэн нөхцөл байдлын талаар шинжилгээ хийсэн тухай аман болон бичгийн хэлбэрээр өгч байгаа зөвлөгөө юм. Өөрөөр хэлбэл хууль зүйн туслалцаа гэж ч болно.

Иймд гамшгаас хамгаалах эрх зүйн шинжилгээ нь одоо үйлчилж байгаа гамшгаас хамгаалах эрх зүйн хэм хэмжээний актууд болон тэдгээрийн хэрэглээний практикийн гамшгаас хамгаалах эрх зүйн харилцааг зохицуулж байгаа байдал, түүнд байгаа ололт, дутагдал, хэрэгжилтийн байдалд үнэлэлт дүгнэлт өгч цаашид авах арга хэмжээний зөвлөмж гаргах ажиллагаа байна.

Хэлэлцүүлэг

“Гамшгаас хамгаалах тухай хууль тогтоомж, эрх зүйн актын хүрээнд үүссэн харилцаа болон түүнтэй холбоотойгоор үүссэн бусад харилцааг зохицуулж байгаа төрөөс батлан тогтоосон болон зөвшөөрсөн эрх зүйн хэм хэмжээний цогцыг Монгол Улсын гамшгаас хамгаалах эрх зүй гэнэ” гэж тодорхойлсон явдал гамшгаас хамгаалах эрх зүйн зохицуулах харилцааг илэрхийлээд зогсохгүй, эх сурвалжийг тодорхойлсон хэрэг юм.

Энэхүү тодорхойлолт нь эрх зүйг тодорхойлдог нийтлэг зарчимд тулгуурласан тул хууль зүйн шинжлэх ухааны арга зүйд нийцэж байна.

Эрх зүй нь хүний эрх, эрх ашиг, нэр төр, алдар хүнд, ашиг сонирхол, халдашгүй чөлөөт байдлыг дээдлэн хүндэтгэх зарчимд тулгуурладаг бөгөөд гамшгаас хамгаалах эрх зүйд энэ зарчим юу юунаас чухал байдаг. Гэтэл өнөөгийн байдлаар гамшгаас хамгаалах эрх зүйн эх сурвалжид энэ талаар туссан заалт туйлын ховор байна. Нэгэнт харилцааг зохицуулдаг болохоор нэрвэгдэгсэд ч ялгаагүй, аврагчид ч ялгаагүй эрх ашиг, нэр төр, алдар хүнд нь нэгэн адил хамгаалагдаж байх ёстой. Түүнээс гадна шударга ёс, тэгш эрхийн зарчмыг эрх зүйн баримт бичигт тусгаж өгөх талаар илүүтэй анхаарах шаардлагатай байна. Иймд эрх зүйн актыг бүтээх асуудалд энэ асуудлыг нарийвчлан тусгаж өгч эрх зүйн хэм хэмжээг шинээр тогтоох, шинэчлэн найруулах, боловсронгуй болгох, сайжруулахад анхаарлаа илүүтэй хандуулвал зохино.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн онцлог шинжийн талаар дүгнэлтийн хэсэгт тусгайлан оруулсан бөгөөд энэ талаар санал бодлоо солилцох боломжтой төдийгүй оновчтой санал санаачлагыг хүлээн авч улмаар гамшгаас хамгаалах эрх зүйн тухай ойлголт, мөн чанарын асуудлыг улам гүнзгийрүүлэх судлах, хөгжүүлэх шаардлагатай гэж үзэв.

Дүгнэлт

Гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь бусад салбар эрх зүйн нэгэн адил бүтэц бүрэлдэхүүнтэй, түүхтэй, философитой, зохицуулах харилцаа, судлах зүйл, нийтлэг зарчим, судалгааны арга зүй, аргатай, эх сурвалжтай, эрх зүйн актыг бүтээх арга хэрэгсэлтэй байдаг боловч зохицуулах харилцаа, эрх зүйн эх сурвалжийн хувьд өөрийн гэсэн онцлогтой байдаг. Тухайлбал, гамшиг,

ослоос урьдчилан сэргийлэх, бэлтгэл бэлэн байдлыг хангах, эрэн хайх, аврах хор уршгийг арилгах, хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэх, сэргээн босгох арга хэмжээ авах иргэд, олон нийт, гамшгаас хамгаалах удирдлагыг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий албан тушаалтнуудын эрх, үүрэг, хариуцлагатай холбоотой нийгмийн харицлааг зохицуулдаг. Үүнтэй холбоотойгоор гамшгаас хамгаалах эрх зүйн эх сурвалж нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалаас гадна гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаатай холбоотой хууль, тогтоомж, бусад эрх зүйн баримт бичгүүд байдаг.

Энэхүү судалгаанд Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн бусад салбар эрх зүйтэй нийтлэг болон онцлог талыг нэг бүрчлэн гаргаж өгсөн бөгөөд гамшгаас хамгаалах эрх зүй нь бие даасан салбар эрх зүй мөн болохыг батлан харууллаа. Иймд энэ салбар эрх зүйг цаашид хөгжүүлэх, амьдралд хэрэгжүүлэх явдал чухал болоод байна.

Гамшиг судлалын шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх үүднээс гамшгаас хамгаалах хамгаалах эрх зүйг тусгайлан судлах, үүний тулд Онцгой байдлын сургуулийн хөтөлбөрт албан ёсоор оруулах, давтан сургалт, дамжаа, цугларалтаар онцгой байдлын бие бүрэлдэхүүнд сургалт явуулж байх, иргэдэд гамшгаас хамгаалах эрх зүйн боловсрол олгох хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх зэргээр гамшгаас хамгаалах эрх зүйг нийтийн хүртээл болгох шаардлагатай байна.

Гамшгаас хамгаалах эрх зүйн боловсрол нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны нэг гол бүрэлдэхүүн хэсэг байх болно. Учир нь гамшгаас хамгаалахтай холбоотой нийгмийн харилцааг зохицуулдаг учраас иргэд, байгууллага, албан тушаалтан бүр эрх, үүрэг, хариуцлагаа мэдэж, ухамсарласнаар гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа бүх нийтийн үйл хэрэг болох боломж бүрдэнэ. Үүний гол механизм нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаатай холбоотой харилцаа эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулагдсан байх явдал юм.

Эх сурвалж:

1. Нарангэрэл С. Эрх зүйн эх толь бичиг. УБ. 2007.
2. Мөнхсайхан О. Эрх зүйн философи. УБ. 2022.
3. Отгонтуяа О., Амарсанаа О. Эрх зүйн философи. УБ. 2022.
4. Нямсүрэн Ч. Эрх зүйн ерөнхий онол. УБ. 2010.
5. Баярсайхан Д. Эрх зүйн онол. УБ. 1996.
6. Бабаев В.К. Общая теория права. М.:2001.
7. Корельский В.М., Перевалов В.Д. Теория государства и права. М.:2002.
8. Честнов И.Л. Философи права. М.: 2006.